

O vzdelávaní a morálke

Zmeny spoločnosti a kultúry, ktorých sme účastníkmi a svedkami, si vyžadujú, aby sme si opäť kládli elementárne otázky. Preto si myslím, že skôr, ako si položíme otázku o funkcii a kvalite našich vzdelávacích inštitúcií, tak si musíme položiť elementárnu otázku, čo vlastne vzdelanie je, čím sa vzdelaný človek líši od nevzdelaného. Tu považujem za potrebné pripomenúť niekoľko zdanlivých samozrejmostí. Základnou charakteristikou vzdelaného človeka by malo byť to, že vie viac o svete, v ktorom žije, svet je pre neho preto prehľadnejší, je schopný vidieť súvislosti, je schopný svoje názory obhájiť. Práve toto, teda schopnosť rozumne argumentovať, sa často považuje za základný znak vzdelanosti. Je to však skutočne základná charakteristika vzdelania? Predstava vzdelania sa často spája aj s ideou kultivovanosti, rešpektu k nadosobným hodnotám. Vzdelaný človek by mal byť aj kultúrnejší a morálnejší ako nevzdelaný. Je to však naozaj tak? Prináša nám vzdelanie aj niečo viac ako viac vedomostí a schopnosť argumentovať? Robí nás vzdelanie aj lepšími, morálnejšími?

Samuel Abrahám: Súhlasím s tým, že sa musíme vrátiť k elementárnym otázkam. Rád by som však podčiarkol, že otázka, čo je vzdelanie, je zloženou otázkou a odpovedať na ňu sa dá len vtedy, keď si určíme priority, účel a spôsob vzdelávania. Zároveň sa však musíme pokúsiť zodpovedať zásadnú otázku, či sa má vzdelanie usilovať o pestovanie morálnych hodnôt. Otázke, čo a na čo je vzdelanie, musí predchádzať otázka jeho zmyslu, pričom na túto otázku sa dá odpovedať len vtedy, keď budeme vedieť, aký má byť hodnotný človek? V BISLA často riešime, a stále v tom nemáme jasno, či by mal absolvent našej školy vedieť nielen kriticky myslieť, argumentovať v angličtine, ale aj stať sa lepším človekom a uvedomelým občanom. Snaha vychovať vzdelaním lepšieho občana má však dve úskalía. Po prvé, ešte stále v nás rezonuje snaha spreď roka 1989, keď komunistický režim chcel vplývať aj na vnútorné presvedčenie študenta a urobiť z neho „socialistického občana“. Darmo, my nechceme nikoho ohlupovať, „vtĺkať“ hodnoty je nezmysel. Po druhé, nie je vôbec jasné, či akékoľvek vzdelávanie je schopné zmeniť morálku žiaka. Vieme, že brilantný a vzdelaný, no zákerný človek je bežný jav.

Teda otázka vzdelania sa dá rozložiť na nasledovné otázky: Aké vzdelanie potrebujeme, aby sme dosiahli to, čo vzdelaním zamýšľame dosiahnuť? Je vzdelanie niečím, čo ma robí užitočným pre spoločnosť? Alebo je vzdelanie len jednou z ciest ako nás urobíť poslušnými? Alebo je úlohou vzdelania sprostredkovať nám nielen civilizačné, ale aj kultúrne kompetencie? A v čom vlastne kultúrnosť spočíva? Podľa mňa sú toto základné otázky a práve na ne musíme nájsť odpoveď.

Martin Kanovský: Všetko to, čo si spomenul, teda získavanie civilizačných kompetencií, tréning schopnosti prispôsobovať sa, nácvik poslušnosti, to všetko sa dá zabezpečiť aj bez špecializovaného, inštitucionálne zabezpečovaného vzdelania. Poznáme predsa spoločnosti, ktoré sa vyvíjajú bez toho, aby si vytvorili inštitúcie špecializujúce sa na vzdelávanie. Je možné, že vzdelanie má ako vedľajší dôsledok „výchovu k poslušnosti“, pochybujem však, že by to bola jeho primárna funkcia.

Samuel Abrahám: „Výchova k poslušnosti“ možno naozaj nie je primárnou funkciou vzdelania, ide však o to, či vývoj súčasných vzdelávacích inštitúcií nesmeruje k tomu, že práve toto, teda výchova k adaptabilnosti, prispôsobeniu, teda k poslušnosti sa stáva ich dôležitou funkciou. Stačí, keď si pripomenieme analýzy súčasných filozofov, ktorí poukazujú na „skryté“ mocenské mechanizmy za procesmi vzdelania a predstavujú vzdelávanie ako jednu z „jemných“ foriem represie.

František Novosád: Žijeme v spoločnosti, v ktorej špecializované vzdelávacie inštitúcie existujú už najmenej tisíc rokov a preto neviem, či nám niečo bude jasnejšie, keď sa vrátíme ďaleko do minulosti, keď „škôl“ ešte nebolo, alebo keď si „predstavíme“ takú spoločnosť, v ktorej proces vzdelávania nie je inštitucionalizovaný. Vzdelávacie inštitúcie sú súčasťou sebareprodukcie spoločností a je zrejmé, že kvalita tohto segmentu spoločnosti v tej miere, v akej si spoločnosť vytvára

komplikovanejšie podmienky svojho prežitia, má stále väčší a väčší význam. Možno naozaj existuje dichotómia medzi výchovou ako vzdelaním a výchovou ako učením poslušnosti, nepovažujem ju však za príliš dôležitú. Vzdelanie bolo a je vždy aj tým, aj tým: aj preberaním štandardov riešenia problémov a prípravou na riešenie nových problémov a aj osvojovaním si hodnôt, ktoré daná spoločnosť preferuje. Vzdelanie znamená schopnosť chápať a vysvetľovať, znamená schopnosť inovovať naše intelektuálne nástroje. Súčasťou vzdelávania, a to aj v jeho najoptimálnejšej podobe, sú aj momenty socializácie, teda osvojovanie si istých hodnôt, výcvik v poslušnosti, v istej prispôsobivosti. Obsahuje však aj momenty individualizácie a personalizácie. Alebo aspoň ponuku k individualizácii a personalizácii. Dost ťažko si viem predstaviť vzdelanie, z ktorého by sa podarilo úplne vymazať momenty kultivácie osobnosti. Teda vzdelanie má funkciu nielen socializačnú, ale aj personalizačnú. Dnes ide skôr o „nastavenie“ pomeru medzi nimi. Všetci však pociťujeme, že škola sa stále menej zaujíma o kultivovanie osobnosti, stále viac sa zaujíma o výcvik, o tréning schopnosti adaptovať sa na rýchlo meniace požiadavky. Medzi týmito dvomi momentmi však nemusí nevyhnutne existovať rozpor.

Egon Gál: Azda by bolo dobré odlíšiť úlohu rodiny, školy a verejnosti. Socializácia a kultivovanie charakteru a osobnosti je skôr úloha rodiny a základného a stredného školstva. Súčasťou výchovy k autonómnej osobnosti však musí byť aj osvojovanie si civilizačných kompetencií. Otázkou je, aké kompetencie, zručnosti a vedomosti bude potrebovať k životu vzdelaný človek v dvadsiatom prvom storočí.

Samuel Abrahám: Vzdelanie sa v súčasnej spoločnosti chápe ako hodnota sama osebe a pre mnohých má takmer sakrálnu hodnotu. Na druhej strane silnie tendencia čisto utilitárneho pohľadu na vzdelanie, pričom obyčajne počujeme, že vzdelanie je užitočné, pretože vzdelaný človek má možnosť ľahšie si nájsť prácu. Vzdelanie sa stalo hodnotou samou osebe v období humanizmu, keď sa vymanilo spod kurately cirkvi. Mojou otázkou však je, či si aj v súčasnosti vzdelanie dokáže udržať pôvodnú formu. Má vzdelanie dnes ešte niečo spoločného so základnými otázkami utvárania a formovania hodnôt, otázkami zmyslu a kvality života? Aj za cenu, že v týchto otázkach zaznie určitý pátos, predsa len sa im nemôžeme vyhnúť.

Martin Kanovský: Tento koncept vzdelanosti je veľmi tradičný, je to výchova k múdrosti. Možno však považovať za vzdelaného človeka technokrata, ktorý je vynikajúcim expertom v nejakej oblasti, alebo nie? Z hľadiska klasickej paradigmy vzdelania asi nie. Predsa sa vôbec nezaujíma o otázky „zmyslu“, o otázky etiky ani o žiadne všeobecné otázky.

Egon Gál: Dnes sa na vysokých školách – technických, prírodovedných, ekonomických alebo medicíne – takmer vôbec nevyučujú humanitné predmety. Je to

nedostatok, alebo to svedčí len o tom, že sa zmenila povaha vedomostí, ktoré si vyžaduje fungovanie súčasnej spoločnosti?

František Novosád: Súčasná spoločnosť funguje na princípe „zaučenia“. To znamená, že vyhľadávajú sú ľudia, ktorí sa vedú rýchlo zorientovať a osvojiť si nový súbor zručností, postupovať podľa „manuálu“. Toto sa z hľadiska tradične zmýšľajúcich ľudí javí ako „plytkosť“. Predsa si však myslím, že svet, ktorý bude pozostávať len zo „zaučených“, len zo špecialistov, nie je to pravé, že predsa len by tu mali byť ľudia, ktorí sa zaujímajú o princípy, základy, kontexty, predpoklady, dôsledky... A to už nehovorím o tom, že spoločnosť držia pokoje aj isté ideály, isté morálne a civilizačné normy.

Samuel Abrahám: Doba mení formu vzdelanosti. Ešte pred dvadsiatimi rokmi nebolo horšej nadávky ako fachidiot. Opakom fachidiota bol renesančný človek. Univerzálny človek, ktorý poznal aj Shakespeara aj Bacha. Tento typ vzdelanca sa dnes stráca. Vyzerá to tak, že fachidiot je jediný možný typ, ktorý dnes môže prežiť a môže sa stať špičkovým. A to platí tak pre vedu, ako aj pre priemysel. Namiesto vzdelania sa dnes hovorí o sociálnej inteligencii, teda o schopnosti „vyznať sa“, adaptovať sa na meniace sa podmienky. Súčasná má svoje parametre a bolo by smiešne ísť proti nim. To, čo sa kedysi považovalo za hanlivé označenie, je dnes neutrálnym pomenovaním skutkového stavu.

Martin Kanovský: Fyzik, ktorý sa zaujímal len o fyziku, bol považovaný za barbara. Spoločenská norma si vyžadovala, aby vedec mal širšie kultúrne záujmy. To sa dnes stratilo.

Egon Gál: Áno, to je aj moja skúsenosť. Ja som v roku 1990 začínal na Katedre humanistiky na Matematicko-fyzikálnej fakulte UK. Bola to výborná katedra, dnes už neexistuje a nikomu nechýba, najmenej študentom. Nemajú záujem o to, o čom si myslia, že im to v živote nebude k praktickému úžitku. Podobne je to aj u študentov spoločenských vied, tiež sa zaujímajú len o to, čo budú potrebovať pre svoju profesiu. Takže hranica medzi vedeckou a humanistickou kultúrou, o ktorej písal C. P. Snow, je dnes, zdá sa, rovnako nepriechná, ako bola pred päťdesiatimi rokmi.

Samuel Abrahám: Ak je to tak, potom je dnes už o tom zbytočné rozprávať. Z nostalgie predsa nemožno urobiť stratégiu konania.

Martin Kanovský: Ukazuje sa, že z dlhodobého hľadiska je neudržateľné to, aby sa podporovali len bezprostredne aplikovateľné a užitočné disciplíny a poznatky. Svet

je už natoľko zložitý, že nikto nevie, ktoré poznatky budeme kedy potrebovať. Tí, ktorí podporujú tézu, že vzdelanie je tu kvôli užitočnosti, nedokážu povedať, ktoré poznatky vlastne raz budú užitočné, dokonca ani to, ktoré sú užitočné teraz. Zistilo sa, že nie je možné podporovať napríklad len technické vedy. Aj keď nikto nevie ako presne, ale ukazuje sa, že stav vied o spoločnosti a o kultúre predsa len priamo súvisí so stavom prírodných vied. Systém poznania je natoľko komplikovaný, kultúrne podmienený a zložitý, že nie je možné vyselektovať jednu oblasť, definovať ju kritériom užitočnosti a sústrediť sa len na ňu. To platí aj pre prírodné vedy, aj tam sú dôležité oblasti, ktorých bezprostredná užitočnosť nie je jasná. Napriek tomu, nikto sa neodváža požadovať, aby sa s výskumom v nejakej oblasti prestalo. Nikto nemôže teda s istotou povedať, že čítanie klasických latinských textov je naozaj len nezmysel, pretože nikto to nepotrebuje. V londýnskej City sú maklérske firmy, ktoré na určité činnosti berú len absolventov klasickej filológie. To, čo potrebuje firma, teda určitý súbor zručností, do toho ich dokážu zaučiť za mesiac. To, čo od nich očakávajú, je schopnosť rýchlo sa orientovať v nových situáciách, komplikovaných a náročných. Teda nie faktické zručnosti, ale vypestované schopnosti.

František Novosád: Vysokoškolské vzdelanie je predovšetkým – samozrejme to platí v istom rozsahu – udržiavaním a kultiváciou schopnosti analýzy, syntézy, vidieť veci v ich komplikovanosti, v kontextoch. Nie je teda v prvom rade o obsahoch, ale o metódach a metodikách, o schopnostiach interpretovať. Nie je až tak dôležité na akom „materiáli“ sa táto schopnosť pestuje, či je to klasická latinčina, matematika alebo analýza Kantových textov. Závisí skôr od kvality vyučovania. Ale aj tréning schopností možno ponúknuť v dvoch verziách: kvalitnej a v imitovanej. Dnes sa ponúkajú skôr imitácie kultivovania zručností. To, čo vidíme okolo seba – a naozaj nechcem byť pesimistom – dokazuje, že spoločnosť môže fungovať bez toho, aby toto „fungovanie“ zabezpečovali hlboko vzdelaní ľudia. Funguje jednoducho na základe istého „zaučenia“, na základe „manuálov“.

Egon Gál: Otázka je, či je to dlhodobý trend alebo prechodný stav. Otázka je, či vzdelaný špecialista – lekár, technik, prírodovedec – potrebuje k životu okrem svojej špecializácie vedieť aj niečo z filozofie alebo z iných humanitných oblastí, alebo je to iba taká čerešnička na torte, niečo, čo nie je síce pre život potrebné, ale prináša pôžitok.

Martin Kanovský: Možno sa to dá formulovať tak, že spoločnosť potrebuje kultivované, vzdelané osobnosti. Konkrétni jednotlivci však túto potrebu pociťujú stále menej a menej. Úradník v banke necíti, že potrebuje humanitné vzdelanie.

Samuel Abrahám: Spoločnosť, ktorá je stabilná, ktorá nie je pod vonkajším alebo vnútorným tlakom, vydrží fungovať tým, že fuchidioti si robia svoju prácu. Výskumníci, obchodníci. Spoločnosť si dokonca vystačí s plytkým žurnalizmom.

Otázkou je, či sa tento stav dá dlhodobo udržať a čo v situácii krízy. Kríza si vyžaduje celkom iné intelektuálne kvality, predovšetkým principiálnosť.

Martin Kanovský: Myslíš si, že vzdelanosť k tejto principiálnosti vedie? To by znamenalo, že človek s učňovským vzdelaním nemôže mať morálny postoj. Prečo, pýtam sa?

Samuel Abrahám: Morálka nesúvisí priamo so vzdelaním. Dokonca ani pri zdôvodňovaní istého morálneho postoja nie je vzdelanie nevyhnutnosťou. Sotva kto zdôvodňuje svoje morálne rozhodnutia tým, že sa odvoláva na Kantove *Kritiky* alebo na Aristotela. Nakoniec, morálny postoj môže byť podporovaný aj náboženstvom. Stále sa však nevzdávam požiadavky, aby vzdelanie aj kultivovalo, podporovalo rešpekt k morálnym hodnotám.

František Novosád: Musíme sa držať predpokladu, že vzdelanie pomáha kultivovať aj morálne vedomie, dokonca aj keď vieme, že tomu tak veľmi často nie je. Je to niečo ako „nevyhnutná fikcia“. Nedávno vyšla kniha nemeckého historika *Generácia nepodmieneného*, kde sa analyzujú biografie ľudí okolo Himmlera a Heydricha, teda skupiny, ktorá pripravovala podklady na realizáciu najväčších zločinov dvadsiateho storočia. Boli to všetko ľudia s veľmi dobrým akademickým, dokonca s klasickým vzdelaním.

Samuel Abrahám: A čo z toho vyplýva?

Martin Kanovský: Asi to, že vzdelanie samo nezaručuje morálnosť.

Samuel Abrahám: To však je len dôvod navyše skvalitňovať vzdelanie, presviedčať, o čom vlastne vzdelanie je.

František Novosád: To nie je argument proti vzdelaniu, to je len o tom, že niet nijakej zaručenej väzby medzi vzdelaním a morálkou. Každá spoločnosť by mala posilňovať väzbu medzi vzdelaním a morálkou, i keď vieme, že tam niet nijakého nevyhnutného spojenia.

Egon Gál: Myslím si, že Fero upozornil na dôležitú vec. Nemci predsa boli najcivilizovanejší a najvzdelanejší národ na svete a predsa tam vznikol nacizmus. Najväčšiu zásluhu na tom mali vzdelanci. Okrem toho žijeme vo svete, ktorý sa veľmi prudko mení. Vznikajú nové problémy – životné prostredie, nové technológie, nevidané možnosti meniť človeka – nie sú to len odborné, ale aj morálne problémy. Nie som

si dosť istý, či vzdelanie, ktoré vysoké školy ponúkajú, pripravuje študentov na riešenie týchto problémov.

Martin Kanovský: Dôležité je uvedomiť si, že morálka hrá dôležitú úlohu pri rozhodovaní. Vzdelanie umožňuje pochopiť, že sociálny svet je zložitý, že jednoduché riešenia neexistujú. Týmto sa vzdelanie dostáva nad rovinu fachidiotizmu ako aj nad rovinu toho, čo sa nazýva „zdravým rozumom“. Fachidiot, svojím odborom obmedzený človek, má veľa poznatkov, je presvedčený, že to, čo platí pre jeho oblasť, akosi automaticky platí pre všetky. Opýtajte sa matematika či informatika, či má nie názory, ale rovno riešenia zložitých sociálnych problémov a môžete si byť istí, že bude tvrdiť, že áno, a zároveň bude tvrdiť, že na to nepotrebuje ani len najmenšiu informáciu od sociálnych či historických vied. „Zdravý rozum“ si zasa nepripúšťa pochybnosti, má sklon k zjednodušovaniu vecí. Morálnosť vo vede má byť spojená so schopnosťou vidieť komplexnosť diania. Bežná myseľ je vytvorená na to, aby rýchlo riešila aktuálne a stereotypné problémy.

Egon Gál: To je to málo! Zložité problémy môžeš riešiť aj pre dobré ciele aj pre zlé ciele. Ľudia, ktorí projektovali holokaust, tiež chápali zložitý a komplikovaný problém. Nestačí teda len schopnosť vnímať komplexnosť.

Martin Kanovský: Ja som hovoril o tom, že práve vzdelanie im pomohlo, i keď výsledkom bola tragédia, riešiť zložitý problém. Vzdelaný človek si dokáže naplávať až tragicky účinné riešenie. Nemecký vzdelanec projektoval koncentračné tábory, ruský roľník sa uspokojil s pogromom so sekerou v jednej a fľašou vodky v druhej ruke. Nakoniec, prečo by sme mali ísť pre príklady až tak ďaleko? Pripomeňme si vojnovú Slovenskú republiku. Kto formuloval protižidovské zákony? To neboli roľníci so šiestimi ľudovými. Morálnosť je dôležitá, ale bez schopnosti vidieť komplexnosť problému je slepá a bezmocná.

Egon Gál: Máme sa teda usilovať o posilnenie väzieb medzi vzdelanosťou a morálkou, alebo je to úplne zbytočné?

Martin Kanovský: Rozhodne áno, predsa nechcem preťať spojenie medzi morálkou a vzdelanosťou. Práve preto, že to nie je samozrejmé spojenie, práve preto je ho potrebné prehlbovať a kultivovať. Ale nijaká veda ani nijaké vzdelanie podľa mňa nie sú samy osebe ani nikdy nebudú morálne či nemorálne. Dajú sa iba použiť či zneužiť morálne alebo nemorálne.

Samuel Abrahám: Samozrejme, prepojenie vzdelania a morálky nie je priame.

O to viac je potrebné venovať pozornosť aj tomu, čo sa často považuje za zbytočné, nepodstatné. A to nie kvôli kultivovanosti ako takej, ale preto, aby sa človek v kritických situáciách dokázal rozhodnúť v súlade s hodnotami. Nejde len o spoločenské katastrofy, ale o krízové situácie v rodine, politike, biznise. Žijeme v spoločnosti, ktorej základné štruktúry sú určované konkurenciou. Konkurencia však často vedie k bezohľadnosti, k predstieraniu slušnosti, ku krutosti. Nemôžeme to predsa považovať za absolútne normálnu vec.

Egon Gál: Prečo práve konkurencia? Prečo nie spolupráca?

Samuel Abrahám: Pretože ak ide o boj o moc, o zisk tak aj spolupráca je len prostriedok na ich dosiahnutie — cieľ však ostáva rovnaký.

Egon Gál: Myslím si, že učiteľ, ktorý niečo takéhoto vykladá svojim študentom, robí kontraproduktívnu prácu. Nehovorím, že ľudia sú anjeli, ale keď neustále opakuješ, že život je krutý, tak vlastne vyzývaš k tomu, aby bol ešte krutejší. Hovoríš, že človek môže byť slušný len po pracovnej dobe.

Samuel Abrahám: Ja hovorím niečo celkom iné. Konštatujem, že politika aj biznis vedia byť nelútostné, kruté a arogantné. Nerobím z toho žiadnu tragédiu, ale ideál to tiež nie je. V takejto konštelácii sa mladý človek môže stať ľahko cynikom, veľmi ľahko preberie arogantné maniere. Alebo rezignuje. Ide však o to, ako môže vzdelanie dopomôcť k tomu, že aj v takejto politickej a spoločenskej konštelácii si môže mladý človek zachovať slušnosť.

Martin Kanovský: Ja by som sa vrátil k problému, ktorý načrtnol F.N., keď tvrdil, že pri vzdelávaní nezáleží ani tak na obsahu, ale vo vzdelávaní ide len o to predĺžiť dobu, keď je myseľ schopná tvorivo uvažovať. Znie to síce sympaticky, no nesúhlasím s tým. Dal by sa napríklad ten istý účinok dosiahnuť, keby študent študoval astrológiu? To je predsa zložitá disciplína, používajú sa v nej už matematické modely...

František Novosád: Samozrejme, každá myšlienka má zmysel len v istom kontexte. Keď som hovoril o tom, že základnou úlohou vysokoškolského štúdia je predĺžiť obdobie plasticity a teda aj istej inovatívnosti mozgu, tak som so samozrejmosťou predpokladal, že tieto schopnosti sa budú „cvičiť“ v priestore štandardných disciplín. Dokonca musím povedať, že nemám rád rôzne „pomiešané“ vedy a myslím si, že základy by človek mal dostať v jasných, tradičných, zreteľne vyprofilovaných disciplínach.

Samuel Abrahám: Tá myšlienka je zaujímavou provokáciou, nemali by sme ju len tak bagatelizovať.

František Novosád: Ja naozaj zastávam názor, že základnou funkciou vysokoškolského štúdia je „previesť“ mozog cez prvú fázu úpadku do rutiny, ktorá začína približne vo veku devätnástich rokov. Mozog je polyfunkčný orgán, má však schopnosť špecializovať sa. Rutina je schopnosť riešiť už definované problémy. Ide však o zachovanie schopnosti identifikovať problémy. Mysel' nie je len schopnosť riešiť problémy, ale predovšetkým schopnosť hľadať, formulovať problémy. A myslím si, že je v podstate ľahostajné, či túto schopnosť identifikovať problémy „udržíme“ na „materiáli“ matematiky alebo klasickej latinčiny. Dokonca ani tú astrológiu by som až tak celkom nezavrhol, i keď z hľadiska dnešných mier racionálnosti ide o aberáciu. Veď z hľadiska ateistu je teológia tiež len niečo ako astrológia. A nikto nepoprie, že teológ je schopný veľkého myšlienkového výkonu.

Samuel Abrahám: Hovoríš o cibrení mozgu a tam je vlastne naozaj jedno či ide o astronómiu alebo astrológiu.

František Novosád: Hovorím o schopnosti mozgu zachovať si vnímavosť voči problémom. O zachovaní si schopnosti klásť si otázky.

Samuel Abrahám: To je potom naozaj jedno, či budeme študovať teóriu radiátorov, alebo Platóna. Aké otázky morálky a hodnoty si takýto človek bude klásť?

František Novosád: Vysoké školy nikde na svete nie sú na to, aby zachraňovali morálny profil obyvateľstva. Na vysokú školu predsa prichádzajú ľudia, ktorí sú už morálne dospelí. Profesori nikoho neurobia morálnym, aj keď často z neho urobia cynika. To je však iný problém. V mojej téze nevidím nič provokatívneho. Predsa keď sa realisticky pozrieme okolo seba, tak vidíme, že väčšina zložitých činností, ktoré sú potrebné na zachovanie modernej spoločnosti, sa nedá „priradiť“ k vyštudovanému odboru. Politika, médiá – to sú napríklad oblasti, ktoré si vyžadujú skôr schopnosti ako vedomosti. Samozrejme, nedal by som sa operovať niekomu, kto neštudoval medicínu.

Martin Kanovský: Vy vlastne tvrdíte, že vzdelanie je spôsob ako kultivovať prirodzenú schopnosť mysle myslieť.

František Novosád: Nie celkom, pretože obávam sa, že „prirodzené“ je nerozmýšľať. Rozmýšľame až keď musíme. Škola je vlastne takýmto inštitucionalizovaným tlakom, ktorý núti rozmýšľať. Koľko detí chodí rado do školy? Do školy „musíme“ chodiť. Prečo?

Martin Kanovský: Teda myslenie nie je ani tak schopnosť riešiť problémy, ako skôr schopnosť stavať problémy. To je práve kľúčový moment. Mysieť je prirodzene disponovaná k tomu, aby *ad hoc* riešila na ňu naliehajúce problémy, nie preto aby ich „vyvolávala“. Vzdelanie je vlastne spôsob ako túto prirodzenú schopnosť mysle riešiť problémy umelým, inštitucionálnym spôsobom kultivovať, tak aby myseľ vytrvala pri problémoch a karteziánskym spôsobom ho dokázala rozložiť na elementárne zložky. Tu je asi naozaj jedno na „čom“ sa táto schopnosť cvičí.

František Novosád: K samotnej charakteristike „povahy“ myslenia sa karteziánsky model práve veľmi nehodí. Descartes pracuje s predstavou osamelej sebakritickej mysle, ktorá medituje nad „kúskom vosku“. Realita je taká, že myseľ potrebuje kritiku „zvonku“. Reálny model je: tvrdenie – oponent – zdôvodnenie alebo korekcia tvrdenia. A toto karteziánsky model neberie do úvahy. Tu je predsa len lepší Hegelov model, kde myslenie je modalitou kooperácie a konkurencie. Ide totiž o to, ako udržať kritickosť myslenia. Podľa Descarta myseľ si udržuje kritickosť sama. Podľa Hegela je to spor s inými, ktorý udržuje myslenie v činnosti. Keď analyzujeme reálne systémy produkcie vedeckého poznania, tak vidíme, že majú bližšie k Hegelovi ako k Descartovi. Nijaká veda sa nespolieha na kritickosť individuálnej mysle, ale vytvára inštitúcie. Vedecké inštitúcie, to je predsa súdny systém, pred ktorým musíte obhajovať svoje názory.

Martin Kanovský: Myslím si, že otázku vzdelania nemožno zužovať na otázku fungovania školského systému. Proces vzdelávania predsa prebieha aj v rodine, vo verejnosti, prostredníctvom médií.

František Novosád: Vzdelanie, vzdelávacie inštitúcie boli tradične prostredím, kde všetci dostávali rovnaké práva. Hierarchia bola druhotnou záležitosťou, primárnou realitou bola „rovnosť pred pravdou“. Myslím si, že dnes sa začína presadzovať iný model: stačí nám malá výkonná elita, masa môže zostať na úrovni telenoviel. Domnievam sa, že týmto smerom ide vývoj v USA, kde sa vytvorili mimoriadne silné intelektuálne centrá. Tento model sa začína preberať a nazdávam sa, že tým sa objavuje aj problém nasledujúceho obdobia. Vzdelanie sa, žiaľ, opäť stane výsadou, nie prirodzeným právom príslušníka civilizovanej spoločnosti.